

Bartosz Żmuda

Czy rząd polski, mimo nieuznania ustawowego Ślązaków za mniejszość etniczną, ma obowiązek dbania o rozwój i zachowanie języka śląskiego w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego?¹

Does the Polish Government, despite the fact that the Silesians have not been recognised by law as an ethnic minority, have a duty of care towards the development and preservation of the Silesian language, in the light of current international law?

In the author's opinion, the Polish government has no obligation to take care of the development and preservation of the Silesian language within the scope of the provisions of the European Charter for Regional or Minority Languages. Other norms of international law regulating the problem of protection of the rights of national and ethnic minorities do not apply in the analysed case due to the fact that the Silesians have not been recognised by the legislator as an ethnic minority.

Keywords: national minorities, Silesia, language

W ocenie Autora rząd polski nie ma obowiązku dbania o rozwój i zachowanie języka śląskiego w zakresie przewidzianym postanowieniami Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Pozostałe normy prawa międzynarodowego regulujące problematykę ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych nie mają zastosowania w analizowanym przypadku przez fakt nieuznania Ślązaków przez ustawodawcę za mniejszość etniczną.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe, Śląsk, język

Doktor nauk prawnych ■

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Nauk Prawnych, Wydział Prawa i Nauk Społecznych, KIELCE, POLSKA ■
bartosz.zmuda@ujk.edu.pl ■ <https://orcid.org/0000-0001-7363-6411>

Wprowadzenie

Przedmiotem ekspertyzy jest ocena, czy język śląski, mimo nieuznania ustawowego Ślązaków za mniejszość etniczną, podlega ochronie prawa międzynarodowego.

¹ *Ekspertyza na temat: Czy polski rząd, pomimo nieuznania ustawowego Ślązaków za mniejszość etniczną, nie ma obowiązku dbania o rozwój i zachowanie języka śląskiego, w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych?* sporządzona przez eksperta zewnętrznego 28 lutego 2023 r. na zlecenie Przewodniczącego Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych; BAS-95/23A.

wego, ze szczególnym uwzględnieniem Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych².

W celu udzielenia odpowiedzi na powyższe pytanie analizie poddane zostaną regulacje dotyczące ochrony praw mniejszości, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe, w tym zwłaszcza Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, ze szczególnym uwzględnieniem języków, które podlegają jej ochronie.

Prawnomiędzynarodowe regulacje dotyczące ochrony praw mniejszości

Niewątpliwie sfera prawa międzynarodowego stanowi optymalną przestrzeń do kreowania mechanizmów ochrony praw osób należących do mniejszości³, w tym mniejszości narodowych czy etnicznych. Postanowienia aktów prawa międzynarodowego, będące ze swej istoty wyrazem konsensusu państw uczestniczących w ich opracowywaniu, stają się standardem, który wyznacza kierunki rozwiązań przyjmowanych następnie w krajowych porządkach prawnych⁴. Należy podkreślić, że regulacje międzynarodowe zawierają rozwiązania wzorcowe, a zarazem wyznaczają minimalny standard ochrony, który następnie może być rozwijany przez państwo będące stroną danej umowy na gruncie prawodawstwa krajowego, z zastrzeżeniem, że co do zasady rozwiązania krajowe nie mogą być sprzeczne ze standardem międzynarodowym⁵.

² Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz.U. 2009, nr 137, poz. 1121; dalej: EKJRM, Karta języków.

³ M. Jabłoński, *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, seria „e-Monografie” nr 95, Wrocław 2017, s. 18, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/79764/Aktualne_problemy_ochrony_wolnosc_i_praw.pdf [dostęp 9 lutego 2023 r.].

⁴ Zob. m.in. J. Jaskiernia, *Oddziaływanie organizacji międzynarodowych na kształt ustroju politycznego państwa (na przykładzie Rady Europy)* [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Kruk, J. Trzcíński, J. Wawrzyniak, Warszawa 2002, s. 210 i n.

⁵ Zob. m.in. J. Jaskiernia, *Interakcja standardów uniwersalnych i regionalnych praw człowieka na przykładzie Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy* [w:] *Czy istnieje uniwersalny standard praw człowieka? Kulturowe i cywilizacyjne uwarunkowania statusu jednostki*, red. A. Preisner, „Zeszyty Luksemburskie” 2013, nr 3, s. 70–82; M. Jabłoński, *Normatywne podstawy, op. cit.*, s. 19.

Ochrona praw mniejszości od dawna stanowi przedmiot zainteresowania prawa międzynarodowego. Subiektywna technika regulacji kwestii mniejszościowych, tzn. gwarantowanie określonych praw i wolności poszczególnym mniejszościom, zaczęła jednak dominować dopiero po II wojnie światowej⁶.

Pozycja prawna mniejszości jest niewątpliwie trudnym i istotnym zagadnieniem. Jest ona przedmiotem zainteresowania zarówno konstytucji narodowych, jak i prawa międzynarodowego⁷. Na gruncie tego drugiego wykształciły się trzy główne kategorie mniejszości – narodowe, etniczne i regionalne. Regulacje dotyczące mniejszości zawarte w prawie międzynarodowym mają szeroki zakres. Świadczy to niewątpliwie o tym, że problematyka ochrony mniejszości stanowi niezwykle istotną kwestię. Należy jednak zauważyć, że nie istnieje jedna, powszechnie akceptowana, uznawana w stosunkach międzynarodowych definicja mniejszości⁸, choć próby określenia statusu i zdefiniowania pojęcia mniejszości podejmowane były zarówno na gruncie ONZ, jak i Rady Europy.

W powszechnym systemie ochrony praw człowieka, poza ogólnie sformułowanym w art. 2 Powszechnej deklaracji praw człowieka zakazem dyskryminacji⁹, art. 27 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych¹⁰ zakazuje pozbawiania osób należących do mniejszości określonych praw. Zgodnie z nim: „W Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”. Jak zauważył Jacek Sobczak¹¹, analiza sformułowania zawartego w cytowanym art. 27 paktu praw obywatelskich prowadzi do wniosku, że istnienie w danym państwie mniejszości uzależnione jest od uznania tego faktu przez władze państwowe, „które muszą uznać egzystencje mniejszości w swoich granicach i przyznać jej wskazane w treści przepisu prawa”.

⁶ Zob. C. Mik, *Metody regulacji kwestii mniejszościowych w prawie międzynarodowym i prawie polskim*, „Sprawy Narodowościowe” 1994, z. 4, s. 30.

⁷ Zob. m.in. L. Garlicki, M. Zubik, *Komentarz do art. 35 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016 [dostęp LEX 10 lutego 2023 r.].

⁸ Zob. m.in. H. Suchocka, *Prawa mniejszości etnicznych, religijnych i językowych [w:] Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991, s. 161–162; G. Janusz, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa 1995, s. 9.

⁹ „Każdy człowiek jest uprawniony do korzystania z wszystkich praw i wolności wyłożonych w niniejszej Deklaracji, bez względu na różnice rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub innych przekonań, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek inne różnice”.

¹⁰ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.

¹¹ Zob. *idem*, *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych jako instrument integracji międzynarodowej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3, s. 29.

Jednocześnie w przepisach Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych nie przewidziano rozwiązania możliwej sytuacji, w której władze państwowe przeczą istnieniu mniejszości uznanej przez społeczność międzynarodową¹².

Na gruncie systemu ochrony praw człowieka Rady Europy, która odgrywa niezwykle doniosłą rolę w zakresie wypracowywania standardów ochrony praw człowieka w Europie, również nie zdefiniowano pojęcia mniejszości. Artykuł 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹³ ogranicza się jedynie do wymienienia kryteriów zakazu dyskryminacji, wśród których znalazła się przynależność do mniejszości narodowej: „Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn”. Podobnie Konwencja ramowa o ochronie praw mniejszości narodowych¹⁴, mimo że szeroko reguluje kwestię praw mniejszości, również nie zawiera definicji pojęcia mniejszości, pozostawiając tę kwestię w gestii każdego z państw. Jak stwierdzono w Raporcie wyjaśniającym¹⁵, zdecydowano o przyjęciu podejścia pragmatycznego, opartego na uznaniu, że nie jest możliwe uzgodnienie definicji mogącej zyskać poparcie wszystkich państw członkowskich Rady Europy (pkt 12 Raportu wyjaśniającego). Konwencja ramowa zawiera głównie postanowienia o charakterze programowym, wymienia cele, do których osiągnięcia strony zobowiązują się dążyć (pkt 11 Raportu wyjaśniającego). Realizacja zasad wymienionych w Konwencji ramowej została powierzona poszczególnym państwom, które dokonują jej poprzez krajowe ustawodawstwo i stosowną politykę rządową (pkt 13 Raportu wyjaśniającego). Niezwykle istotną rolę w określeniu i ochronie praw mniejszości odgrywa również Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, która będzie przedmiotem analizy w dalszej części opracowania.

W wymiarze regionalnym warto również zwrócić uwagę na system ochrony podjęty w ramach OBWE¹⁶, zwłaszcza na Dokument kopenhaski w sprawie

¹² *Ibidem*.

¹³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.

¹⁴ Konwencja ramowa o ochronie praw mniejszości narodowych sporządzona w Strasburgu 1 lutego 1995 r., Dz.U. 2002, nr 22, poz. 209; dalej: Konwencja ramowa.

¹⁵ Raport wyjaśniający do Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie praw mniejszości narodowych, dalej: Raport wyjaśniający, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/konwencja-ramowa-rady/6769,Raport-wyjasniajacy-do-Konwencji-ramowej-Rady-Europy-o-ochronie-mniejszosci-naro.html> [dostęp 15 lutego 2023 r.].

¹⁶ Należy jednak zauważyć, że choć dokumenty przyjmowane na forum OBWE mają charakter polityczny, to wyznaczyły jednocześnie określone standardy późniejszych

ludzkiego wymiaru KBWE z 1990 r.¹⁷. W Dokumencie kopenhaskim zawarto podstawowe założenia KBWE (dziś OBWE) dotyczące ochrony i poszanowania praw człowieka, w tym gwarancje zapewnienia oraz respektowania praw osób należących do mniejszości narodowych. Dokument ten ponadto wylicza prawa osób należących do mniejszości.

W systemie Unii Europejskiej podkreśla się doniosłość poszanowania różnorodności kulturowej, religijnej i językowej (art. 22 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej¹⁸), zaś w art. 21 tego dokumentu sformułowano ogólny zakaz dyskryminacji. Zgodnie z nim: „Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”.

Tak szerokie i kompleksowe uregulowanie problematyki ochrony praw mniejszości w prawie międzynarodowym świadczy niewątpliwie o jej ogromnym znaczeniu dla międzynarodowej społeczności. Zarazem łatwo jest dostrzec daleko idącą ostrożność normodawcy, przejawiającą się między innymi wskazaną już wyżej lakonicznością terminologiczną. Jak już zauważono, uznanie określonej grupy za mniejszość należy do kompetencji państw i jest rozstrzygane za pomocą norm prawa krajowego¹⁹. Poszczególne państwa wprowadzają i stosują własne definicje i określenia mniejszości w ustawodawstwie wewnętrznym²⁰.

Ochrona praw mniejszości w systemie prawnym RP

Konstytucja RP²¹ reguluje kwestie praw mniejszości narodowych i etnicznych w art. 27 (mniejszości narodowe) i art. 35 (mniejszości narodowe i etniczne).

rozwiązań prawnych. Zob. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, *Wstęp [w:] Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, seria „e-Monografie” nr 95, Wrocław 2017, s. 11.

¹⁷ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> [dostęp 22 lutego 2023 r.].

¹⁸ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, podpisana 7 grudnia 2000 r., Dz.Urz. UE C 326 z 26 października 2012 r.

¹⁹ Państwo może również rozstrzygnąć problem w drodze poszczególnych umów międzynarodowych.

²⁰ Szerzej na ten temat zob. G. Janusz, *Definiowanie mniejszości w dokumentach międzynarodowych i aktach prawa wewnętrznego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia” 2008, nr 15/2, s. 106 i n.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm.

W art. 35 użyto rozróżnienia pojęć mniejszość narodowa i mniejszość etniczna, nie definiując jednak żadnego z nich. Jak twierdzi się w doktrynie²², sformułowanie precyzyjnych definicji powyższych pojęć jest o tyle problematyczne, że nie sposób odwołać się w tym wypadku ani do uzgodnionego stanowiska prawa międzynarodowego, ani do koncepcji „pojęć zastanych”. W konsekwencji należy uznać, iż ustawa zasadnicza posługuje się pojęciami nieostrymi. Jednocześnie trzeba podkreślić, że każda mniejszość winna być wyznaczana przy zastosowaniu łącznie dwóch kryteriów: subiektywnego (wolę poszczególnych osób identyfikowania się z mniejszością) i obiektywnego (wskazującego na faktyczne istnienie danej mniejszości)²³. Istnienie danej mniejszości (element obiektywny) „ma charakter socjologiczny, jest ono niezależne od zakresu i sposobu uznania danej mniejszości przez prawo. O ile więc mniejszość taka istnieje faktycznie, to władze publiczne muszą przyjąć ten fakt do wiadomości i nie pozostaje im żaden margines do podejmowania uznaniowych decyzji”²⁴. Ochrona określonych praw mniejszości przewidziana jest również przepisami innych aktów prawnych prawa krajowego²⁵, jednak żaden z nich także nie zawiera definicji tego terminu.

Status prawny mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w sposób kompleksowy uregulowała dopiero ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym²⁶. Ustawa jest wyrazem realizacji zobowiązań Polski, które wynikają z umów międzynarodowych²⁷, a także konkretyzacją i uzupełnieniem przepisów zawartych w Konstytucji i innych aktach prawnych (obowiązujących przed wejściem w życie ustawy o mniejszościach), gwarantujących określone prawa mniejszościom narodowym i etnicznym²⁸. Ustawa zawiera między innymi: zasady używania języków mniejszości, a także języka regionalnego, regulacje dotyczące oświaty i kultury oraz unormowania regulujące tryb powołania, kompetencje i zasady działania organu właściwego ds. mniejszości narodowych i etnicznych. Jej celem (art. 1) jest regulacja spraw związanych z zachowaniem i rozwojem tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i et-

²² Zob. L. Garlicki, M. Zubik, Komentarz do art. 35, *op. cit.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ Między innymi ustawa z 7 października 1999 r. o języku polskim, t.j. Dz.U. 2021, poz. 672; ustawa z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, t.j. Dz.U. 2022, poz. 1722; ustawa z 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy, t.j. Dz.U. 2022, poz. 1277.

²⁶ Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, t.j. Dz.U. 2017, poz. 823; dalej: ustawa o mniejszościach.

²⁷ Między innymi bilateralnych umów o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy.

²⁸ A. Malicka, *Status prawny mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce – ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, seria „e-Monografie” nr 95, Wrocław 2017, s. 61.

nicznych, zachowaniem i rozwojem języka regionalnego, integracją obywatelską i społeczną osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych, a także sposobem realizacji zasady równego traktowania osób bez względu na pochodzenie etniczne oraz określenie zadań i kompetencji organów administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie tych spraw. Co zasługuje na szczególne podkreślenie, mimo że ustawodawca nie zdecydował się na sformułowanie opisowych definicji, w ustawie precyzyjnie określił kryteria, które musi spełniać dana grupa obywateli RP, by mogła zostać uznana za mniejszość narodową lub etniczną, oraz te, które determinują uznanie danego języka za język regionalny.

Zgodnie z jej przepisami (art. 2 ust. 1) mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Z kolei mniejszość etniczna (art. 2 ust. 3) jest to grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; 6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. W przepisach ustawy enumeratywnie wyliczono mniejszości narodowe i etniczne funkcjonujące w Polsce. Do tej pierwszej grupy ustawodawca zaliczył mniejszości: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską, żydowską, do drugiej zaś mniejszości: karaïmską, łemkowską, romską oraz tatarską. Dokonanie przez ustawodawcę enumeratywnego wyliczenia mniejszości narodowych i etnicznych spełniających kryteria zawarte w ustawie jasno określa adresatów praw, które ustawa gwarantuje²⁹. W konsekwencji należy stwierdzić, że ustawodawca nie znalazł podstaw do tego, by uznać za mniejszość narodową lub etniczną między innymi ludność śląską bądź kaszubską³⁰.

Warto wskazać, że 18 lipca 2014 r. do Sejmu wpłynął obywatelski projekt ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku

²⁹ *Ibidem*, s. 63.

³⁰ Jednocześnie stwierdzając, że język kaszubski jest, w rozumieniu ustawy i zgodnie z EKJRM, językiem regionalnym.

regionalnym, a także niektórych innych ustaw³¹. Celem projektu było nadanie Ślązacom statusu mniejszości etnicznej oraz uzupełnienie o dwóch przedstawicieli tej mniejszości składu Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Zgodnie z założeniami projektu mniejszość śląska stałaby się piątą mniejszością etniczną w Polsce. Według autorów projektu mniejszość śląska spełnia wszystkie wymogi, o których mowa w art. 2 ust. 3 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, pozwalające na uznanie jej za mniejszość etniczną. Prace legislacyjne kontynuował Sejm VIII kadencji, ale Komisje: Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych rozpatrujące projekt ustawy zawnioskowały o jego odrzucenie³².

Warty podkreślenia jest również fakt, że w ciągu ostatnich kilkunastu lat do Sejmu kilkakrotnie wpływały projekty nowelizacji ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, których celem było nadanie „etnolektowi śląskiemu”³³ statusu języka regionalnego, przez co zostałby on uznany za drugi, obok kaszubskiego, język regionalny w Polsce (ostatni projekt nowelizacji został złożony 21 lutego 2020 r.³⁴). Zgodnie z art. 19 ustawy o mniejszościach za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z EKJRM, uważa się język, który: 1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa; 2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.

Wspomniane wyżej projekty nie zostały rozstrzygnięte przez parlament. Mimo podjętych prób Ślązacy nie zostali ustawowo uznani za mniejszość etniczną, zaś „etnolekt śląski” nie uzyskał statusu języka regionalnego. Jednocześnie opisywana kwestia wzbudziła rozważania dotyczące statusu „mowy śląskiej” oraz instrumentów wparcia jej ze strony państwa. Została również zauważona

³¹ Druk sejmowy nr 27, treść projektu, a także informacje o przebiegu prac nad projektem: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C0AA489D9FB212F8C1257F0200335BB1/%24File/27.pdf> [dostęp 18 lutego 2023 r.].

³² Sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych o obywatelskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, a także niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 944, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/722A115CFAE1641CC125805200439BB2/%24File/944.pdf> [dostęp 18 lutego 2023 r.].

³³ Termin używany w językoznawstwie, gdy zastosowanie określić: język, dialekt, gwara stanowi kwestię sporną wobec braku jasnych kryteriów pozwalających na ich rozróżnienie. Zob. A.F. Majewicz, *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa 1989, s. 10.

³⁴ Projekt ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 902, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/73C7021BB947774FC125866300403279/%24File/902.pdf>.

przez Rzecznika Praw Obywatelskich³⁵ oraz Komitet Doradczy Rady Europy ds. Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych w *Czwartej opinii w sprawie Polski* z 6 listopada 2019 r.³⁶, który wyraził ubolewanie z uwagi na fakt, że nie poczyniono postępów w odniesieniu do wniosku o uznanie Ślązaków za mniejszość etniczną, a „etnolektu” śląskiego za język regionalny.

Analiza Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych ze szczególnym uwzględnieniem kwestii języków objętych jej ochroną

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych jest konwencją Rady Europy. Karta jest jedyną prawnie wiążącą konwencją międzynarodową, poświęconą wyłącznie ochronie i promocji języków mniejszościowych i regionalnych. Wraz z Konwencją ramową o ochronie mniejszości narodowych stanowi wyraz zaangażowania Rady Europy na rzecz ochrony mniejszości narodowych. Stosowanie Karty języków jest stale monitorowane, a sam proces monitoringu jest dwuetapowy³⁷. EKJRM została przedłożona do podpisu 5 listopada 1992 r., a weszła w życie w roku 1998, po piątej ratyfikacji³⁸.

Karta języków składa się z preambuły oraz pięciu części. W części pierwszej uregulowane zostały zagadnienia natury ogólnej – między innymi sformułowano w niej definicje podstawowych pojęć, określono minimalne zobowiązania stron ratyfikujących Kartę języków, a także stosunek postanowień konwencji do dotychczasowych uregulowań dotyczących mniejszości (art. 4 i 5). Druga część określa cele, które państwa strony, powinny realizować w odniesieniu do języków regionalnych lub mniejszościowych. Część trzecia określa środki, które mają służyć promowaniu używania języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym zgodnie z przyjętymi zobowiązaniami. Część czwarta poświęcona jest stosowaniu Karty języków. Część piąta zawiera postanowienia końcowe,

³⁵ Zob. wystąpienie RPO do Prezesa Rady Ministrów z 29 stycznia 2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20do%20PRM%20%C5%9A1%C4%85zacy%20i%20Wilamowianie%2C%2029.01.2021.pdf> [dostęp 20 lutego 2023 r.]

³⁶ *Czwarta opinia w sprawie Polski Komitetu Doradczego Rady Europy ds. Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych*, przyjęta w dniu 6 listopada 2019 r., <https://rm.coe.int/4th-op-poland-pl/1680998acb> [dostęp 20 lutego 2023 r.]

³⁷ Na pierwszym etapie państwo samo formułuje raport, dotyczący implementacji traktatu, zaś etap drugi oparty jest na monitoringu przeprowadzonym przez niezależny Komitet Ekspertów wybieranych przez Komitet Ministrów Rady Europy.

³⁸ Lista państw, które ratyfikowały EKJRM, dostępna na stronie internetowej Rady Europy: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=148>.

dotyczące ratyfikacji konwencji oraz jej wejścia w życie. Jak zaznaczają twórcy EKJRM, jej przepisy są elastyczne. Ratyfikacja konwencji nie wymaga związania się wszystkimi jej postanowieniami. Zgodnie z art. 2 każda ze stron zobowiązuje się do stosowania wszystkich postanowień części drugiej oraz co najmniej trzydziestu pięciu ustępów bądź punktów wybranych spośród postanowień części trzeciej (co najmniej trzy wybrane z każdego z art. 8 i 12 oraz po jednym z każdego z art. 9, 10, 11 i 13).

W preambule Karty języków wyraźnie wskazano, że prawo do używania języka regionalnego lub mniejszościowego stanowi prawo niezwykłe, zgodnie z zasadami zawartymi w Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych ONZ oraz z duchem Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności Rady Europy. Poza wymienionymi dokumentami prawa międzynarodowe powołano się również na Akt końcowy KBWE z 1975 r. oraz Dokument spotkania kopenhaskiego Konferencji w sprawie ludzkiego wymiaru KBWE z 1990 r. W preambule Karty języków podkreśla się również, że ochrona oraz promowanie języków regionalnych lub mniejszościowych w różnych krajach i regionach Europy stanowi ważny wkład w budowę Europy opartej na zasadach demokracji i różnorodności kulturowej w ramach suwerenności narodowej oraz integralności terytorialnej, przy czym powinno się to odbywać z uwzględnieniem specyficznych warunków i tradycji historycznych w różnych regionach państw europejskich.

Karta języków, jak podkreślono w punkcie 11 Raportu wyjaśniającego³⁹, przyjmuje za cel ochronę i promocję języków regionalnych lub mniejszościowych. EKJRM nie zawiera definicji pojęcia mniejszości językowych, gdyż jej celem nie jest określenie praw mniejszości, ale ochrona i promocja języków regionalnych lub mniejszościowych (pkt 17 Raportu wyjaśniającego). EKJRM nie ustanawia indywidualnych ani grupowych praw dla osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, a formułuje pozytywne obowiązki państw w zakresie ochrony tych języków. Karta języków chroni zatem same języki, a nie mniejszości, które tych języków używają⁴⁰. Celem nadrzędnym EKJRM jest pielęgnowanie i ochrona kultury (pkt 10 Raportu wyjaśniającego). Karta języków powstała z myślą o ochronie i promocji języków regionalnych lub mniejszościowych jako zagrożonego elementu kulturowego dziedzictwa europejskiego.

Zgodnie z art. 1 lit. a EKJRM za języki „regionalne lub mniejszościowe” uważa się języki, które: 1) są tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez obywateli tego państwa tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego państwa; 2) różnią się od oficjalnego języka (języków) tego

³⁹ *Raport wyjaśniający do Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d3648> [dostęp 17 lutego 23]; dalej: Raport wyjaśniający.

⁴⁰ Między innymi J. Sozański, *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Warszawa 2002, s. 100.

państwa, nie obejmując ani dialektów oficjalnego języka (języków) tego państwa, ani języków migrantów.

Karta języków nie określa rozwiązań uniwersalnych, gdyż sytuacja każdego z języków, które państwo chce objąć ochroną, wymaga odrębnej analizy. EKJRM nie wyszczególnia, które europejskie języki odpowiadają przedstawionej w niej koncepcji języków regionalnych lub mniejszościowych (pkt 21 i 22 Raportu wyjaśniającego).

Poza obszarem regulacji Karty języków znajdują się lokalne odmiany lub różne dialekty jednego i tego samego języka. Jednocześnie nie reguluje ona kwestii tego, od jakiego momentu różne formy wyrażania stanowią odrębne języki (pkt 32 Raportu wyjaśniającego). Decyzję co do tego, jakie formy wyrazu tworzą odrębny język, pozostawiono w gestii każdego z państw stron ze względu na to, że, jak zaznaczono w Raporcie wyjaśniającym, kwestia ta zależy nie tylko od kryteriów językowych, ale również od zjawisk psychologiczno-społecznych oraz politycznych. Państwa strony Karty języków samodzielnie decydują o tym, czy forma wyrazu używana na danym terytorium przez określoną grupę obywateli stanowi język regionalny lub mniejszościowy (pkt 40 Raportu wyjaśniającego). Ze względu na niezwykle zróżnicowane sytuacje językowe w poszczególnych państwach europejskich, Karta języków wprowadza dwustopniową regulację: 1) państwa mają swobodę w określeniu języków, do których będą stosować postanowienia EKJRM; 2) dla każdego języka wybierają określone postanowienia EKJRM, deklarując ich stosowanie.

Zgodnie z art. 3 Karty języków każde państwo będące jej sygnatariuszem określa w dokumencie ratyfikacyjnym, akceptującym, zatwierdzającym lub przystąpienia języki regionalne lub mniejszościowe, do których zastosowanie będą miały postanowienia Karty języków oraz postanowienia EKJRM, które zobowiązuje się w stosunku do nich stosować, przy czym wybrane ustępy nie muszą być takie same dla każdego z języków⁴¹. Co oczywiste, dane państwo może w dowolnym momencie przyjąć na siebie zarówno zobowiązania wynikające z poszczególnych paragrafów Karty języków, które nie były wcześniej zaakceptowane, jak i nowe zobowiązania, obejmując postanowieniami EKJRM dodatkowy język regionalny lub mniejszościowy⁴² (pkt 50 Raportu wyjaśniającego).

Podsumowując, należy stwierdzić, że państwa, które wiążą się postanowieniami Europejskiej karty języków regionalnych i mniejszościowych, same decydują o tym, które języki, zostaną objęte ochroną oraz same wyznaczają zakres tej ochrony. W związku z tym języki, które nie zostaną przez państwo wyznaczone

⁴¹ Rzeczpospolita Polska zobowiązała się stosować jednakowe przepisy III części EKJRM dla wszystkich wskazanych języków.

⁴² Każde z państw może w dowolnym późniejszym czasie powiadomić Sekretarza Generalnego, że będzie stosować postanowienia EKJRM również do innych języków regionalnych lub mniejszościowych.

i nie figurują jako języki mniejszościowe lub regionalne objęte ochroną Karty języków, nie podlegają ochronie w niej przewidzianej. Aktualna lista języków podlegających ochronie przewidzianej w postanowieniach EKJRM wraz z wykazem postanowień Karty języków, które mają zastosowanie do danego języka, dostępna jest na stronie internetowej Rady Europy⁴³.

Ochrona przewidziana w Karcie języków ma charakter dodatkowy w stosunku do ochrony zapewnionej na mocy innych instrumentów prawnych (pkt 53 Raportu wyjaśniającego), w przypadku gdy kilka przepisów reguluje te same kwestie, zastosowanie powinny mieć rozwiązania najkorzystniejsze.

Polska podpisała Konwencję 12 maja 2003 r., a zgodę na ratyfikację wyraził Sejm w ustawie z 13 czerwca 2008 r. o ratyfikacji Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r.⁴⁴. Polska ratyfikowała Kartę 12 lutego 2009 r. z mocą obowiązującą od 1 czerwca 2009 r.

Aktem wykonawczym do ustawy o ratyfikacji Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych było oświadczenie rządowe z 22 maja 2009 r. w sprawie mocy obowiązującej Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r.⁴⁵. Zgodnie z oświadczeniem Rzeczpospolita Polska stwierdziła, że za języki regionalne lub mniejszościowe, w znaczeniu EKJRM, uznaje następujące języki: białoruski, czeski, hebrajski, jidysz, karański, kaszubski, litewski, łemkowski, niemiecki, ormiański, romski, rosyjski, słowacki, tatarski, ukraiński. Ponadto z powyższego oświadczenia wynika również, że Rzeczpospolita Polska zamierza stosować Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych zgodnie z postanowieniami ustawy z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Łatwo zauważyć, że prace nad ratyfikowaniem EKJRM były ściśle powiązane z ustawą o mniejszościach⁴⁶. Warto zauważyć, że ustawa o mniejszościach, jako pierwszy akt prawny w Polsce, wprowadziła zaczerpniętą z EKJRM definicję ję-

⁴³ States Parties to the European Charter for Regional or Minority Languages and their regional or minority languages, Status as of: 1 November 2022, Languages to which the European Charter for Regional or Minority Languages applies, Status as of: 1 August 2022, <https://rm.coe.int/november-2022-revised-table-languages-covered-english-/1680a8fef4> [dostęp 8 lutego 2023 r.].

⁴⁴ Ustawa z 13 czerwca 2008 r. o ratyfikacji Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz.U. nr 144, poz. 898.

⁴⁵ Oświadczenie rządowe z 22 maja 2009 r. w sprawie mocy obowiązującej Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz.U. nr 137, poz. 1122.

⁴⁶ Choć ustawa weszła w życie niemal cztery lata wcześniej niż Karta języków, to uwzględniała już część jej postanowień, M. Sagan-Bielawa, *Wdrażanie Europejskiej*

zyka regionalnego⁴⁷ (z tą różnicą, że odnosi się ona wyłącznie do języka regionalnego, a nie mniejszościowego⁴⁸). Co najważniejsze, wymienione w ustawie języki mniejszościowe i język regionalny zostały objęte ochroną przewidzianą w postanowieniach Karty języków⁴⁹.

Kwestie dotyczące języka śląskiego niewątpliwie stanowią istotny element debaty publicznej. Pomijając rozważania natury lingwistycznej, gdyż nie jest to przedmiotem niniejszej analizy, należy zwrócić uwagę na fakt, że, jak wspomniano, dotychczasowe projekty zmiany ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, nie doczekały się rozstrzygnięć parlamentarnych. Ślązacy nie zostali uznani przez ustawodawcę za mniejszość etniczną, zaś „etnolekt śląski” nie uzyskał statusu języka regionalnego, tym samym, zgodnie z obowiązującymi unormowaniami, nie uznaje się go za odrębny język.

Wnioski

Problematyka ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych jest szeroko unormowana w prawie międzynarodowym, jednak nie sposób stosować postanowień prawa międzynarodowego odnoszącego się do mniejszości bez określenia zakresu tego pojęcia. Prawo międzynarodowe nie formułuje uniwersalnej, powszechnie uznanej definicji, pozostawiając tę kwestię do rozstrzygnięcia prawodawcom krajowym.

Jedyną prawnie wiążącą konwencją międzynarodową, poświęconą wyłącznie ochronie i promocji języków mniejszościowych i regionalnych jest Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych. Celem tego dokumentu jest ochrona i promocja języków regionalnych lub mniejszościowych, nie zaś ochrona samych mniejszości.

Państwa ratyfikujące Kartę języków same wyznaczają, które języki zostaną objęte ochroną. Co oczywiste, dane państwo może w dowolnym momencie objąć postanowieniami EKJRM dodatkowy język regionalny lub mniejszościowy, a także przyjąć na siebie paragrafy, które nie były wcześniej zaakceptowane. Poza obszarem regulacji Karty języków znajdują się lokalne odmiany lub różne dia-

karty języków regionalnych lub mniejszościowych a rzeczywistość socjolingwistyczna w Polsce, „Socjolingwistyka” 2016, t. 30.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 12.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Ostatecznie postanowieniom Karty podlega czternaście, nie zaś piętnaście języków, gdyż język hebrajski został uznany przez Komitet Ekspertów za niespełniający wymogów języka tradycyjnie używanego do kontaktów. Zob. European Charter for Regional or Minority Language. Application of the Charter in Poland. 2nd monitoring cycle, Strasbourg 1 December 2015, <https://rm.coe.int/09000016806dc5fc> [dostęp 11 lutego 2023 r.].

lekty tego samego języka. Jednocześnie nie reguluje ona kwestii tego, od jakiego momentu różne formy wyrażania stanowią odrębne języki.

W oświadczeniu rządowym z 22 maja 2009 r. w sprawie mocy obowiązującej Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Rzeczpospolita Polska określiła, które języki uznaje za regionalne lub mniejszościowe w rozumieniu EKJRM. Wśród tych języków nie znalazł się język śląski. Mimo możliwości rozszerzenia w każdym czasie listy języków objętych ochroną Rzeczpospolita Polska, jako strona Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, do dnia przygotowania niniejszej ekspertyzy z możliwości tej nie skorzystała⁵⁰.

We wspomnianym we wcześniejszym akapicie dokumencie Rzeczpospolita Polska oświadczyła ponadto, że zamierza stosować Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych zgodnie z postanowieniami ustawy z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Ustawa o mniejszościach w sposób kompleksowy reguluje status prawny mniejszości narodowych, mniejszości etnicznych oraz języka regionalnego. Przepisy ustawy wskazują na kryteria, które determinują uznanie grupy obywateli polskich za daną mniejszość, oraz kryteria, które muszą zostać spełnione, by dany język można było uznać za język regionalny.

W związku z powyższym objęcie danego języka ochroną przewidzianą w opisywanych aktach prawnych możliwe jest w sytuacji uznania przez ustawodawcę: 1) danej grupy obywateli Rzeczypospolitej Polskiej za mniejszość narodową; 2) danej grupy obywateli Rzeczypospolitej Polskiej za mniejszość etniczną; 3) danego języka za język regionalny.

Do chwili obecnej Ślązacy nie zostali uznani ani za mniejszość narodową, ani za mniejszość etniczną, zaś język śląski nie uzyskał statusu języka regionalnego (mając status jedynie dialektu regionalnego języka polskiego).

Wobec powyższego, odpowiadając na pytanie postawione na początku opracowania, w ocenie Autora, polski rząd, na dzień sporządzenia niniejszej ekspertyzy, nie ma obowiązku dbania o rozwój i zachowanie języka śląskiego w zakresie przewidzianym postanowieniami Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Jest tak dlatego, że lokalne odmiany lub różne dialekty tego samego języka znajdują się poza obszarem regulacji Karty. Inne normy prawa międzynarodowego, regulujące problematykę ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych (w tym także praw językowych), nie mają natomiast za-

⁵⁰ Zob. Reservations and Declarations for Treaty No. 148 – European Charter for Regional or Minority Languages (ETS No. 148), State or International Organisation: Poland, status as of 28/02/2023, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=148&codeNature=10&codePays=POL> [dostęp 28 lutego 2023 r.]

stosowania w analizowanym przypadku przez fakt nieuznania Ślązaków przez ustawodawcę za żadną z tych mniejszości.

Bibliografia

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm.
- Powszechna deklaracja praw człowieka, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167.
- Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz.U. 2009, nr 137, poz. 1121.
- Konwencja ramowa o ochronie praw mniejszości narodowych sporządzona w Strasburgu 1 lutego 1995 r., Dz.U. 2002, nr 22, poz. 209.
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, podpisana 7 grudnia 2000 r., Dz.Urz. UE C 326 z 26 października 2012 r.
- Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. nr 17, poz. 141.
- Ustawa z 13 czerwca 2008 r. o ratyfikacji Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz.U. nr 144, poz. 898.

Literatura

- Banach-Gutierrez J.B., Jabłoński M., *Wstęp [w:] Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, seria „e-Monografie” nr 95, Wrocław 2017.
- Garlicki L., Zubik M. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Jabłoński M., *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia [w:] Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, seria „e-Monografie” nr 95, Wrocław 2017.
- Janusz G., *Definiowanie mniejszości w dokumentach międzynarodowych i aktach prawa wewnętrznego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia” 2008, nr 15/2.
- Janusz G., *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa 1995.

- Jaskiernia J., *Interakcja standardów uniwersalnych i regionalnych praw człowieka na przykładzie Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy* [w:] *Czy istnieje uniwersalny standard praw człowieka? Kulturowe i cywilizacyjne uwarunkowania statusu jednostki*, red. A. Preisner, seria „Zeszyty Luksemburskie” (3), Lublin 2013.
- Jaskiernia J., *Oddziaływanie organizacji międzynarodowych na kształt ustroju politycznego państwa (na przykładzie Rady Europy)* [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Kruk, J. Trzciniński, J. Wawrzyniak, Warszawa 2002.
- Majewicz A.F., *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa 1989.
- Malicka A., *Status prawny mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce – ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, seria „e-Monografie” nr 95, Wrocław 2017.
- Mik C., *Metody regulacji kwestii mniejszościowych w prawie międzynarodowym i prawie polskim*, „Sprawy Narodowościowe” 1994, nr 4.
- Sagan-Bielawa M., *Wdrażanie Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych a rzeczywistość socjolingwistyczna w Polsce*, „Socjolingwistyka” 2016, t. 30.
- Sobczak J., *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych jako instrument integracji międzynarodowej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3.
- Sozański J., *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Warszawa 2002.
- Suchocka H., *Prawa mniejszości etnicznych, religijnych i językowych* [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991.

Inne

- Czwarta opinia w sprawie Polski Komitetu Doradczego Rady Europy ds. Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych, przyjęta w dniu 6 listopada 2019 r., <https://rm.coe.int/4th-op-poland-pl/1680998acb>.
- Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>.
- European Charter for Regional or Minority Language. Application of the Charter in Poland. 2nd monitoring cycle, Strasbourg 1 December 2015, <https://rm.coe.int/09000016806dc5fc>.
- Lista państw, które ratyfikowały EKJRM, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyid=148>.
- Obywatelski projekt ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, a także niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 27/VIII kad., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C0AA489D9FB212F8C1257F0200335BB1/%24File/27.pdf>.

- Oświadczenie rządowe z 22 maja 2009 r. w sprawie mocy obowiązującej Europejskiej Karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz.U. nr 137, poz. 1122.
- Projekt ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 902/IX kad., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/73C7021BB947774FC125866300403279/%24File/902.pdf>.
- Raport wyjaśniający do Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d3648>.
- Raport wyjaśniający do Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie praw mniejszości narodowych*, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/konwencja-ramowa-rady/6769,Raport-wyjasniajacy-do-Konwencji-ramowej-Rady-Europy-o-ochronie-mniejszosci-naro.html>.
- Reservations and Declarations for Treaty No. 148 – European Charter for Regional or Minority Languages (ETS No. 148), State or International Organisation: Poland, status as of 28/02/2023, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=148&codeNature=10&codePays=POL>.
- Sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych o obywatelskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, a także niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 944/VIII kad., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/722A115CFAE1641CC125805200439BB2/%24File/944.pdf>.
- States Parties to the European Charter for Regional or Minority Languages and their regional or minority languages, Status as of: 1 November 2022, Languages to which the European Charter for Regional or Minority Languages applies, Status as of: 1 August 2022, <https://rm.coe.int/november-2022-revised-table-languages-covered-english-/1680a8fef4>.
- Wystąpienie RPO do Prezesa Rady Ministrów z 29 stycznia 2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20do%20PRM%20%C5%9A1%C4%85zacy%20i%20Wilamowianie%2C%2029.01.2021.pdf>.